

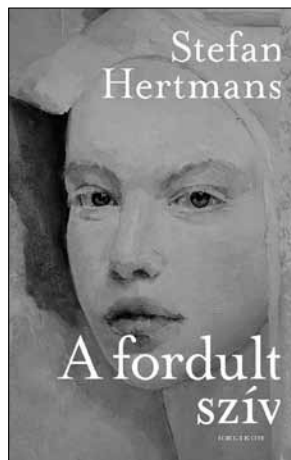
KÖZEL ÉS TÁVOL

Stefan Hertmans: A fordult szív

Hertmans regénye megérkezéssel indul, úgy kezdődik, mintha a szerző egy, az általa megkezdett történet írásával, amolyan időn kívüli lebegésben eltöltött éjszaka után, monieux-i házában ablakán kitekintve készül regényének szereplőit látna megelevenedni – alakjuk mintegy álommaradékként úszik be a képbe. Két menekülő embert, egy nőt és egy férfit lát közeledni a völgyben, akik – mint megtudjuk – már csaknem ezer éve halottak, majd feltűnik a kísérőjük is. Előveszi a távcsövét. Az optika közelebb hozza a párt, ugyanakkor a meghaladhatatlan távolságot is tudatosítja; ráadásul mint tárgy a jelenkorhoz kötődik, a megidézett időben – ahol ezek az emberek járnak, vagy ahonnan ezek az emberek jönnek? – anakronisztikusnak hatna. Az elbeszélő egyre közelebről látja őket. A bevezető végén úgy tűnik, mintha már-már megérkeznének a mába, illetve a mában érkeznének meg: „Szeretném őket beinvitálni a házba, megvendégetni őket valami szívmenengetővel, amit, könnyen lehet, még nem is ismernek – egy csésze kávéval például. Hol szálljanak meg, ha a házuk már ezer éve sehol, és az egész középkori falu eltűnt a fű és a cserjék alatt? Elég egy pillanat, és az első arra járó autó halálra rémiszti őket, amitől a nőnek talán idő előtt megindul a szülése.

A pár most bebötorkál a falumba. Felocsúdok az álmodozásból. Becsukom az ablakot, begyűjtök, mert hívős a reggel, felteszek magamnak egy kávé.”

Az éber álomban felbukkanó, de abba már be nem illeszthető, fenyegetésként tételeződő, jellegzetesen mai jelenség gondolata megzavarja a merengést, visszazökkenti az ábrándozót a valóságba. A pár históriájának elmesélője (aki egyébként az író Hertmans minden fő ismérvével rendelkezik, épp csak nincs néven nevezve, ezért írásomban nem is teszek különbséget) mindentudó elbeszélőként jelenik meg – csak itt kivételesen könyvének nem a mese-, hanem az „utazós” szalából lép elő így. Ez az elbeszélő segíteni szeretne, szívesen figyelmeztetné a hőseit, minthogy ismeri jövőjük sorsukat – s éppen ezért tudja, hogy lehetetlent akar. Nem mindenható még a maga világában sem, a határok elmosására irányuló vágyának szükségképp megálljt parancsol, hogy a megidézett emberek nem – nem csak – a képzeletének a szülöttei (ráadásul jellegzetesen mai figura, egy kései kor gyermeke, ez is korlátozza). Próbálkozásait, hogy még ha csak pillanatokra is, közelebb, sőt, egészen közel kerüljön a hőséhez, az „utazós” szalban írja le a szerző. Utazgatásai, vagy inkább bolyongásai elvileg az ősi história jobb, hitelesebb, gazdagabb megírását lennének hivatottak szolgálni, illetve a jelen sivárságát vagy ürességét ellenponozni, de jóval többnek bizonyulnak ennél.

Fordította Fenyves Miklós

Helikon Kiadó

Budapest, 2021

416 oldal, 4499 Ft

Hertmans egy, a 11. században élt patrícius kisasszony, Vigdis Adelaïs (zsidó nevén Hamutal) történetét írja meg – hősének történetét szokása szerint a róla írott könyv készültének történetébe ágyazva. A keresztény Vigdis beleszeretett egy rabbi fiába, akivel megszőkött, majd betért a zsidó vallásba. A könyvből megtudjuk, a Vigdisszel való „ismeretség” és a regény ötlete onnan származik, hogy a flamand írónak abban a francia faluban van háza, melynek zsidó közössége egykor befogadta az üldözött párt – később Vigdisnek innen is menekülnie kellett még karon ülő csecsemő kislányával, miután keresztes hordák felgyújtották a zsinagógát, férjét megölték, két nagyobb gyereket elragadták. Erről a tényről, és egyáltalán Vigdis személyéről Hertmans egy olyan dokumentumból szerzett véletlenül tudomást, amely egy kairói genizából került a cambridge-i könyvtár gyűjteményébe. Az ebben olvasottakat némileg önkényesen kapcsolatba hozta egy másik, ugyanott fennmaradt irat tanúságával, áttanulmányozta a vonatkozó szakirodalmat, és már kész is volt a fejében a történet váza. A rettenetesen szomorú életű, hányatott sorsú nő története beindította a képzeletét, mindinkább elhatalmasodott rajta az iránta érzett szenvedély; Vigdis alakja egészen magának követelte. Hertmansnak egy másik tájékozódási pontja, „forrása” is volt a dokumentumokon kívül: a hely szelleme. A francia falu, Monieux mintha kívül esne a világon, romokon épült, a végnapjait éli, a falusi életformával együtt lassú elmúlásra van ítélve. Hertmans háza nem messze van onnan, ahol egykor a zsinagóga lehetett. Könyve vége felé a szerző beszámol róla, hogy kedvenc helyén, a dombon, ahol olvasgatni szokott, rábukkant a mikve maradványaira. Vigdis egy ilyenben merítkezett meg a betérésekor, és ide vackolta be magát, amikor évekkel később, teljesen összetörten és megzavarodva meghalni visszatért a faluba; Hertmans utólag nyilván úgy érezheti, hogy ezért is vonzhatta annyira ez a hely.¹ Az író egyrészt idegen, jöttment a faluban, akit a hivatása is elválaszt a többiektől, másrészt viszont mégis belesimul az itteni lelassult világba, legalábbis nem lóg ki a falu szebb napokat látott lakói közül. Mindkettő egyaránt fontos: az előbbi miatt érez közösséget a lánnyal, az utóbbi teremti meg annak lehetőségét, hogy ezen a helyen megtapasztalhassa a jelenlétét – és nem ez az egyetlen kettősség, amit Hertmansnak valahogy át kell hidalnia zsongítóan édes líraisággal megírt könyvében.² De nem csak Monieux-ben érezheti meg a lány közelségét. Vigdis rekonstruált élettörténetének elmesélésével párhuzamosan, a történelem sorát meg-megszakítva Hertmans beszámol néha már a régi lovagi quete-eket idéző keresőtújáról. A lány, illetve a lány *történetének* a nyomába szegődik, végiglátogatja az összes olyan várost, ahol rövid és hányattatott élete során Vigdis megfordult – igaz, csak három helyen, három alkalommal érzi meg a jelenbeli helyszínen, a múlt emlékeiben Vigdis jelenlétét vagy közelségét, a többi látogatás csak arra jó, hogy jobban meg tudja írni, illetve hitelesen ki tudja egészítenni-színezni azt a keveset, amit a két dokumentumból megtudott. Mert végig kettős cél vezet: meg akarja írni a lány történetét, emléket kíván állítani neki, személyét ki szeretné emelni az ismeretlenségből, illetve követni vágyik őt, s nemcsak a szó szoros értelmében, oly módon tehát, hogy követi az útján, hanem szeretne egészen közel kerülni hozzá, olyan közel, hogy szinte már megérinthesse.

A múlt egy szeletével való találkozás, a rég halott személy epifanikus megjelenése mindig véletlenszerű, előre megjósolhatatlan – talán csak azt lehet sejteni, hol *nem* érheti az embert ilyen élmény.³ Hertmans például Vigdist véli megpillantani egy nyilvánvalóan másvalakit ábrázoló középkori szoborban, de az egyik ősi helyről kilépve az utcán is, né-

¹ Persze a bevackolódás Hertmans kitalációja.

² Például íróként feltár, felszínre hoz, az „utazós” szál szereplőjeként ő is szeretne eltűnni a sötétségben, stb.

³ Belgiumban szinte fertőz a „történelmi megérzékülés” (historische sensatie) huizingai elképzelése, ami alighanem Tom Verschaffel és Jo Tollebeek történészek e tárgyban írt szép könyveinek tudható be. Hertmans is ezt vulgarizálja, igaz, nagyon szép szavakban és képekben. A baglyos történetet – ha ugyan nem létező legenda – viszont akár a középkorban is kitalálhatták volna.

hány lépésnyire maga előtt, egy jellegzetesen mai, fekete sztreccs nadrágot viselő nő alakjában – aki mintha itt is álommaradékként úszna be a képbe, s talán nem is az „utazós” szálból, hanem Vigdis élettörténetének a másik szálaban már elkészült részéből. Miután az összes helyet végigjárta, ahol Vigdis annak idején megfordulhatott, Hertmans még elzarándokol Cambridge-be, hogy a könyvtárban megtekintse – saját szemével láthassa, vagy inkább kezébe foghassa – azt a két dokumentumot, amely regénye kiindulópontjául szolgált. Maga a hely nem tartogat számára epifanikus élményt, ha következetes marad magához, nem is várhat ilyesmit, hiszen az általa végigjárt helyek közül ez az egyetlen, amelyet Vigdis nem érintett útjai során. Ezt a cambridge-i jelenetet mégis úgy írja meg Hertmans, mintha elvileg akár még itt is részesülhetne az epifániában, hiszen a város átható virágillatot áraszt, a mégoly mai környezetben is szinte tapinthatóan jelen vannak az évszázadokon keresztül egymásra halmozódott kulturális rétegek, és akár a könyvtárban olvasgató lányokban is felfedezhetné Vigdist (szőke a hajuk, mint az övé is volt) – de nem pattan át a szikra. Nagyon lesajnálja őket, és ez nem véletlen kisiklás a részéről, sajnos aggasztóan fensőséges – pontosabban az *is* – tud lenni: „Diákok ülnek az ablakfülkékben, és Maynard Keynes, Aquinói Tamás, Milton vagy Wittgenstein könyveit bújják. A tavak szélén preraffaelita szépségek húzogatják ki fluoresszkáló filccel az antropológia-jegyzetük sorait. A folyón idegenvezetők járnak a *punt*jaikkal, s csákyával hajtva előre ladikjukat a Cam sekély vizén, nagy átéléssel játsszák a velencei gondolat. Íme, a régi elitek élete: bájos és kissé világidegen – a művelt körök régi millióje, ahol makacs igyekezettel próbálnak úgy tenni, mintha nem állna lángokban a fél világ. Lányok, annyi idősek, mint a Rouenből elszökő Hamutal volt, szőke hajukban elegáns fehér fülhallgatóval. Bingeni Hildegárd *ambient*jét hallgatják a névtelen torrentkínálatból.” Hertmans mégis talán itt, Cambridge-ben kerül a legközelebb Vigdishez, abban az értelemben, hogy az archívum kutatószobájában (a kevés kiválasztottak közé tartozik, akiknek bejárásuk van ide) megtalálja a csendet. Visszafojtott lélegzettel várja a pillanatot, amikor kezébe veheti azt a levelet (igaz, csak védőtasakban), amelyet a lány sokáig magán hordott, a testén viselt. Jellemző módon az író itt tapasztalja meg a határait is: a papíron szereplő szöveg ugyanis elmosódott és hiányos. Mintha elválna egymástól tudás és tapasztalat; valaki vagy a történetet olvassa, vagy a közelségét érzi a lánynak, a kettő egyszerre nem lehetséges, a kései utód magára marad a közelség személyes, teljesen privát élményével, amit valójában nem igazol semmi. Az érintkezésnek ezt a közelségét egyébként még egyszer megérezheti Hertmans, a mikve felfedezésekor, amiről könyve végén számol be. A regény utolsó oldalán egymásra vetül az alámerítés és a széthullás, a mélységes csendben visszafojtott és a végleg elakadó lélegzet motívuma. A szerző arról álmodozik, hogy bárcsak Monieux-ben temetnék majd el. Azon a helyen nyugodhatna, ahol – mint képzei – egykor Vigdis teste is az enyészeté lett, és a föld alatt „hallgathatná az idő múlását” vagy „az idő magányát” (?) – ezt azonban, ha nem tévedek, a szerző szándéka szerint már nem értenie, hanem éreznie kell(ene) az olvasónak.⁴

Első látásra *A fordult szív* szerkezete kísértetiesen emlékeztet Hertmans másik magyarul megjelent könyvének, a *Háború és terpentin*nek a felépítésére.⁵ És persze sok más mai regényére. A flamand író nyilván jól ismeri Sebaldot, aki világfájdalommal átitatott műveiben példaszerűen ötvözte az életrajzot, az útirajzot és a tájleírást, az elmélkedést és az ábrándozást, aki a múltfeltárásban a tények aprólékos feltárásán kívül nagy szerepet juttatott a beleérzésnek is, de elég sok hasonló könyv van; hogy csak egy közeli, és bizonyosan nem Sebaldtól ihletett példát mondjak, ilyen Orosz István érdekes kísérlete, *A követ és a fáraó* is. *A Háború és terpentin* cselekménye két füzet köré szerveződik, amelyek a szerző nagyapjának

⁴ Hertmans alighanem a *Háború és terpentin*ben is fontos Parszifál–Kundry-motívumot is be kívánna szőni a könyvbe.

⁵ *A Háború és terpentin*ről lásd a szerző kritikáját: *Jelenkor*, 2017/2. – a szerk.

visszaemlékezéseit tartalmazzák. A szerző ezeket adja közre, hol szinte változtatás nélkül, hol erősen átformálva, s ezzel párhuzamosan elénk tárja saját bolyongásainak – részben kifejezetten nagyapja nyomai utáni keresőútjainak – számos történelmi reflexióval és a jelenre vonatkozó meglátással feldúsított leírását. De mindig ugyanoda jut vissza; a ma emberét a nagyobb távlat sem kompenzálhatja azért, hogy a saját életében nem találkozhat a történelemmel, hogy nincs módja valódi történelmi tapasztalatok megélésére, elköteleződésre, hősiesre vagy igazi morális erőfeszítésre – ezért is feledkezik a múltba. *A fordult szív* „utazós” szálában ugyanennek a világi데gen, csak tébláboló, önmagát lefokozó, az alárendelés lehetőségét kereső kései utódnak az alakjába stilizálta magát Hertmans, akinek alapélménye, hogy a varázstalanított mai világból hiányzik a nagyság lehetősége. (Mindenképp megjegyezném azonban, hogy azokban az – egyébként ritka – pillanatokban, amikor úgy tűnik, mintha magán ironizálna, valójában a világon csúfolódik.)

Van azonban néhány döntő különbség a két regény között. Egyrészt a *Háború és terpentin*ben Hertmans nemcsak egyszerűen elődjének a nyomában jár, hanem a nagyapa kéziratának leporolása, kiegészítgetése, a szöveg fakó színeinek felfrissítése, vagyis a részben a szemünk előtt zajló regénybeli átírás, mintegy maga válik követéssé, Hertmans a festő nagyapa munkáját imitálja mintegy, aki régi templomi freskók restaurálásával kereste a kenyerét, ebben találta meg hivatását, lelki békéjét. *A fordult szív* viszont a megidézett személy, akinek a történetét Hertmans kiszínezi, maga nem alkotó; ezért itt kénytelenségből a vele való együtt vándorlás lesz a „követésévé”. Az utazgatásokra a történet minél hitelesebb, mármint történelmi, esetleg irodalmi szempontból minél autentikusabb megírásához van szükség, de fontosabbá válik maga az együtt vándorlás, illetve az azonosulás lehetőségének keresése; az élettörténet elmesélése az egész mű ismeretében néha mintha inkább csak arra szolgálna, hogy tudjuk, kit és miért követ kényszeresen a szerző. Szerintem ebben rejlik a könyv buktatója. Az „utazós” szálban Vigdis néha megtestesül, megérezkül – de csak az elbeszélőnek, ez az élmény megmarad privát kinyilatkoztatásnak. A lány megírt históriája, története viszont, szemben ezekkel a pontszerű mozzanatokkal, azt foglalja magában, ami megosztható, a szerző által verifikált és utánakereshető; szükségképp elnyúlik, és kicsit haloványra, személytelenre is sikeredett. (Talán azért is tűnik oly távolinak néha a Vigdis históriáját tartalmazó szál, mivel Hertmans erősen vonzódik a lányhoz. Ez a vonzódás fejeződik ki abban, hogy mint elbeszélő tartózkodóbb, tapintatosabb vele.)

Vigdis története kicsit fakó és vértelen (noha épp elég vér hullik benne, rettenetes jelenetekben nincs hiány), ahhoz azonban eléggé kész és zárt történetet alkot a hiányos dokumentumokból Hertmans, hogy a regénye megkerülhetetlen legyen. Hőse úgy ragad meg az emlékezetben, ahogyan megírta, senkinek sem fog eszébe jutni, hogy újra megpróbálkozzon a nemes kisasszony alakjának és sorsának a felidézésével, élettörténete darabkáinak az összerakosgatásával. Jelképes, hogy a szerző azt a dombot szemelte ki merengésre és ábrándozásra, ahol Vigdis mikvéjének maradványát rejtja a föld, anélkül, hogy tudomása lett volna erről: akaratlanul is rátelepszik a történetére, kisajátítja azt.⁶

A Háború és terpentin soha nem készült volna el, ha Hertmans nem érezte volna úgy, hogy tartozik ezzel a rokonának, és aligha jutott volna másnak az eszébe, hogy a hátrahagyott dokumentumokat leporolva kiemlje a feledésből a nagyapa alakját. *A fordult szív* kiindulópontját jelentő dokumentum azonban egy közgyűjteményben van; másrészt az író könnyen magára maradhat a megidézett, távoli és idegen személy iránti végtelen vonzódásával, az írás, illetve a keresés során megtapasztalt közösség szinte már kényszeressé fokozódó érzésével.

Nem csak Hertmans forog Vigdis körül, hőse, az általa megírt lány sem nagyon tud kilépni magából, nem nagyon lát túl a saját szemhatárán. Vigdisszel valóban rettenetes

⁶ Köszönöm a regény fordítójának, Fenyves Miklósnak, hogy erre felhívta a figyelmemet.

dolgok történnek – de csak fájdalma van. Nemhogy saját maga, a szerző sem reflektál arra, hogy döntő helyzetekben, a történés fordulópontjain kétesen viselkedik; igaz, sokszor valószínűleg nem is cselekedhet „jól”. Az elbeszélő végig azt hangsúlyozza, hogy a lányt üldözik, és ha elfogják, akár meg is ölhetik – miközben akár úgy is értelmezhetnénk a történetét, hogy valóban romlás és halál jár a nyomában (még ha nem is mindenért felelős, ami körülötte történik). Szerelméért elhagyja, és ezzel gyászba taszítja a szüleit, akik bár-hogy is viselkedjenek és gondolkozzanak, nagyon szeretik őt. Amikor az égő zsinagógánál a keresztetek kérdőre vonják, ösztönösen cselekszik; menteni akarván a gyerekeit, megtagadja az új hitét, majd akaratlanul is elárulja, hogy a gyerekei zsidók. Későbbi hányattatásai során – igaz, ekkor már csak árnyéka önmagának, valami megtört benne – többször is hazudik, szökéseivel néha életveszélybe sodorja azokat, akik kezeskedtek érte – de mintha mindig csak a rázúduló sorscsapásoktól megtört nőt mutatná nekünk a regény, kérdéses tetteit Hertmans csak regisztrálja vagy bemutatja, nem jelzi, hogy Hamutalt furdálná a lelkiismeret, eleve megértő vele, feltétel nélkül „vele tart”, minden más érzést elmos a lány iránti rokonszenve. Ez a vonzódás odáig fokozódik benne, hogy a könyv utolsó, elmúlást lehelő lapján mintegy alámerül – az egyik, a keresztény énjét elvesztő? vagy a halálba zuhanó? – Vigdisszel, visszatartja a lélegzetét. Pedig könyvének legvégén akár azt is bemutathatta volna, amint levegőért kapkodva felszínre tör a lány szomorú történetéből, a történelem rettenetes kútjának mélyéről, és könyvének jelenbeli, „utazós” szálába visszaérkezve kikel a mindenkori történelem vagy a sok szempontból ismétlődő történelem igazságtalansága ellen – mint ahogy korábban egyszer-egyszer célzott is a tengeren hanyódó menekültekkel szembeni bánásmódra vagy a mai politikusok lelkiismeretlen machinációira. Az általa alkalmazott szerkezet mindenesetre lehetőséget adna egy ilyen zárlatra is. Igaz, amikor előzőleg szóba hozta ezeket a fenyegetéseket, azok túl távolinak tűntek, túl általánosnak, komplexnek és nagy horderejűnek ahhoz, hogy komolyan felmerülhetett volna benne a valódi cselekvés lehetősége. Talán érzett némi büntudatot ezért – ahogyan azért is, hogy a már megtört Vigdist nem követte egészen végig az útján. Csak a történetében tudott helyet biztosítani neki.

OKTÓBER 22.

PÉNTEK 19.00

KODÁLY KÖZPONT

LISZT ZONGORAEST

Liszt Ferenc: Nun danket alle Gott (S. 61)

La Campanella

Liszt Ferenc: VI. Paganini etűd

Liszt Ferenc: Desz-dúr vigasztalás

(Consolation, no. 3)

Liszt Ferenc: Orfeusz

Liszt Ferenc: Variációk Ferdinand Huber

dallamára (Három svájci darab, no. 1)

Liszt Ferenc: Forrásnál (Zarándokévek I.)

Liszt Ferenc: Dante-szonáta

Balogh Ádám – zongora

Boros Mihály – zongora

Hodoszó György – zongora

Kovács Szilárd – orgona

www.pfz.hu

Kodály
Kodály Központ

 Jegymester.hu

**PANNON
FILHARMONIKUSOK**

Kodály
KÖZPONT / CENTRE

okt
18
19⁰⁰

**MIKE STERN
BILL EVANS
BAND**

featuring

**TOM KENNEDY
& NICOLAS VICCARO**
*Kodály Központ
Pécs*

kodalykozpont.hu

okt
25
19⁰⁰

MAXIM VENGEROV

*és a MÁV Szimfonikusok
koncertje*

*Kodály Központ
Pécs*

*Vezényel:
TAKÁCS-NAGY GÁBOR*

kodalykozpont.hu

nca

AutóCity

ZSOLNAY
ÖRÖKSÉGKEZELŐ
NONPROFIT KFT.

PÉCS
A KULTÚRA
VÁROSA